

Presas del POUM

1. Hacinamiento y tensiones

En sus memorias sobre su labor como Director de Servicios Correccionales y de Readaptación de la Generalitat de Catalunya en 1937 y 1938, Rafael Tasis menciona el ingreso de presas del POUM con ocasión de la represión subsiguiente a los Hechos de Mayo. De la complejidad de esta situación da idea el dato de que hacia mediados de 1937 dirigía la prisión una militante gerundense del POUM, compañera del dirigente Enric Adroher, a la sazón encerrado en la Prisión Modelo. Al mismo tiempo, la progresiva afluencia de presas políticas de uno y de otro signo acabaría con la imagen idílica descrita por Tasis al comienzo de su gestión:

“No va durar tampoc gaire aquella tranquil·litat, en el Correcciona General de Dones. Van ingressar-hi unes recluses antifeixistes, entre les quals una colla de xicotes militants del POUM, carregades de teories revolucionàries, sempre disposades a plantejar reivindicacions i a fer vagues de la fam, i unes agressives companyes dels companys, que s'havien lliurat amb un entusiasme desbordant i no sempre desinteressat a les delícies de la Revolució. Aquestes novingues havien de posar molt sovint en conflicte el sentiment del deure professional de la Directora i la seva fidelitat al partit polític local al qual pertanyia. Perquè la noia gironina havia estat nomenada per Andreu Nin i estava afiliada al POUM. Més encara: el seu marit era un dels dirigents del partit i en aquells moments era un dels estadants de la segona galeria de la Model. Aquesta política!, hauria sospirat el senyor V.

Després, el nombre de les recluses havia d'augmentar terriblement, desbordant totes les previsions més generoses, exhaurint el material, fent insuficients totes les ampliacions i inútils les precaucions higièniques. Hi hagué un moment en què l'establiment, previst per a contenir un centenar de detinguts, n'hostatjà un miler llarg. I això va coincidir amb l'època més difícil quan a proveïments. L'hort esplèndid que envoltava l'antic convent i que va caldre rescatar del Sindicat d'Hortolans de Sarrià, que l'havia confiscat per tal de fer-lo conrear per uns reclusos de la Model, pagesos d'ofici, fou també insuficient per a nodrir totes aquelles dones. Les funcionàries que havien estat nomenades pel Comitè de Serveis Correccionals, que també s'afiliaven a diverses organitzacions -sobretot CNT i PSUC-, van començar a intrigar les unes contra les altres i totes contra la Directora. Va caldre expulsar-ne alguna i nomenar-ne moltes altres, amb un encert relatiu”

(Les presons dels altres, Barcelona. Pòrtic, 1990, pp. 42-43).

Otilia Castellvi, una de las militantes del POUM encarcelada en agosto de 1937, se

haria eco asimismo en sus memorias de esta novedosa situación, deteniéndose de manera especial en el enrarecimiento del ambiente de convivencia entre las diferentes presas políticas, crispado por el propio desarrollo de la guerra y el deterioro de las condiciones de vida:

“A la presó on jo estava, de la trentena de dones que érem quan hi vaig arribar, en pocs mesos vam passar de les dues-centes. Això va fer canviar no tan sols les comoditats i el règim de vida de l'establiment, sinó que anà canviant, també, el caràcter de les relacions entre nosaltres. Desaparegué la companyonia general i es formaren grups que, lentament, anaren perfilant la seva hostilitat mútua. Les tendències i les discussions polítiques sorgien cada vegada amb més violència i la nostra convivència amb les falangistes resultava cada cop més tibans.

Quan els avions d'en Franco o els seus aliats venien a bombardejar Barcelona, la situació es feia veritablement insostenible. Nosaltres no podíem retenir la indignació i la pena, i les del bàndol contrari demostraven una alegria que ens era impossible de suportar amb calma.

Estant així les coses, un dia s'entaulà una discussió perquè les feixistes es queixaven que el menjar que ens donaven era escàs i mal cuinat. La que capitanejava les protestes era una noia, més o menys de la meva edat, anomenada Fifina, que estava detinguda perquè era una de les organitzadores de les joventuts falangistes a Barcelona.

Nosaltres els dèiem que si els aliments escassejaven era culpa d'en Franco i els seus, que havien promogut la guerra i que, si no estaven contents de com es cuinava, elles mateixes podien posar-se a fer-ho, ja que les que cuinaven eren voluntàries i no tenien cap obligació de servir-les. La discussió s'anà transformant en polèmica de caràcter social. Va sortir l'argument que els capitalistes ens “donaven” els jornals, sense els quals els treballadors es moririen de gana. En dir jo que els que es moririen de gana serien solament els ganduls que vivien del treball dels altres, la Fifina aixecà la mà amb la “santa” intenció de descarregar-la sobre meu, però jo, que sempre he estat més impulsiva que reflexiva (defecte que no aconsegueixo corregir-me), en veure la seva amenaça, més ràpida que ella, vaig donar-li un cop de puny a la cara. Segurament allò hauria acabat en les vulgars estirades de cabells de totes les baralles femenines, si no haguessin intervingut les guardies per separar-nos. Minuts més tard, quan encara els dos bàndols estaven en l'acalorament de la disputa, comparegué la directora i engegà un discurs de circumstàncies. De sobte, la Fifina, la interrompé cridant: “Es que no estamos dispuestas a tolerar que estas sinvergüenzas...!” No pogué acabar la frase perquè jo, que encara estava excitada, la vaig fer callar d'un altre mastegot davant de la directora.

Aquesta, indignada pel poc respecte que li vam demostrar, va manar separar-nos i castigar-nos amb dos mesos sense visites tant a la Fifina com a mi.

Aquest incident féu que la direcció decidís no tenir juntes les detingues socials i les feixistes. Al·legant fer-nos un bé, ens deixaren a nosaltres (les socials) soles. A les restants, o sigui comunes i feixistes, juntes. No hauríem tingut res a dir-hi si aquesta decisió no hagués comportat el nostre trasllat, pel fet de ser minoria, a la part vella de l'edifici, on tot era rònc, humit i lleig, mentre que les enemigues del règim republicà gaudien de les comoditats de l'edifici modern i de l'esplèndid jardí.

La directora no va saber arranjar el conflicte d'altra manera i haguérem de resignar-nos a ser tractades amb inferioritat de condicions.

A l'edifici vell, la nostra vida era més trista per la manca de distraccions i de claror. Totes teníem massa temps per pensar en el mal caire que prenien les coses al front, i en l'absurditat d'haver d'estar tancades mentre els nostres familiars eren en els llocs de lluita matant-se en favor dels qui ens empresonaven....Tot plegat ens posava de mal humor i augmentava el cansament d'estar indefinidament detingues. Semblava que s'haguessin oblidat de nosaltres. No se'ns jutjava ni se'ns deia res sobre la nostra culpabilitat o innocència. I tot i que els nostres familiars feien uns passos d'un lloc a un altre per poder aclarir la situació, no aconseguien absolutament res. Ningú els deia de qui depeníem, ni per què se'ns havia detingut.”

(Des les txeques de Barcelona a l'Alemania nazi, Barcelona. Quaderns Crema, 2003, p. 61-64).

En cuanto al hacinamiento de la prisión, los libros de alimentación del Coreccional de Les Corts depositados en el Arxiu Nacional de Catalunya (ANC) permiten corregir algunas afirmaciones un tanto exageradas del propio Rafael Tasis en sus memorias. Si bien es cierto que en julio de 1937, coincidiendo con su toma de posesión del cargo, la población reclusa de Les Corts no sobrepasaba la cincuentena, y en enero de 1938 las estadísticas oficiales hablaban de 125¹, hacia junio de este año, fecha de la dimisión de Tasis, ascendía a poco más de seiscientos –más catorce niños- pero sin alcanzar en ningún momento el millar².

2. La huelga de hambre de Katia Landau

En sus memorias, Rafael Tasis menciona las protestas protagonizadas por las presas poumistas por su encarcelamiento y falta de garantías judiciales. Entre estas protestas destacó especialmente la huelga hambre iniciada en octubre de 1937 por Katia Landau, compañera de Kurt Landau, socialista austríaco secuestrado y asesinado por agentes soviéticos al igual que Andreu Nin.

“Al Correccional Femení, ja ho he dit, també van haver-hi algunes recluses que pertanyien al POUM. Protestaven sovint, comprometien l'autoritat de llur correligionària la directora, i una d'ells, Katia Landau, que era la muller del socialista austríac desaparegut amb Andreu Nin, va començar una vaga de fam perquè volia que un jutge li comunicés els motius de la seva detenció. Totes les reconvençions i pressions no varen servir de res. Després d'uns quants dies de dejuni absolut, vaig decidir que la duguessin a l'Hospital General. Vaig anar-la a visitar allà, en una sala general, on estava sota una custòdia permanent. Era una dona d'uns quaranta anys, d'ulls febrsos, magra, i que demostrava tenir una gran força de voluntat.

¹ Según un informe de la Direcció General de Serveis Correccionals i de Readaptació de la Generalitat de Catalunya, titulado “Relació dels Preventoris i correccionals dependents d'aquesta Direcció General amb expressió de les dades que hi són especificades”, Barcelona, 1 de enero de 1938. Fons Bosch i Gimpera. 2.10.16, ANC (Arxiu Nacional de Catalunya)

² Libro “Compra alimentació 1937”, UI. 238. D. 305(4) y “Alimentario 1937”, U.I. 246. D. 313 (1), Centre Penitenciari de Dones, ANC.

Li vaig fer les reflexions normals per a convèncer-la que abandonés els seus mètodes de protesta. Vaig amenaçar-la que si persistia en el seu dejuni hauríem d'alimentar-la mitjançant injeccions. Vaig esforçar-me a demostrar-li que amb aquells procediments no aconseguiria res. La dona m'escoltà, però no es deixà convèncer:

-No cal que insisteixi. Estic decidida a no menjar i no menjaré. Si volen donar-me injeccions, trencaré l'agulla. Només vull una cosa: que vingui el jutge. Mentre no ho aconsegueixi, continuaré així. Si moro, seré una altra víctima de la causa del socialisme. També ha mort el meu home...

Els metges de l'hospital van dir-me que la manca absoluta de menjar podia matar una persona al cap de trenta o quaranta dies, no sé exactament quants, ni crec que ells ho sabessin tampoc. Vàrem evocar el cas famós de Terence Mac Swiney, batlle de Cordk.

Quan a alimentar per força la persona que fa la vaga de fam, és cosa molt difícil, pràcticament impossible si el pacient s'hi oposa. I aquella dona, fràgil com era, tenia una energia espiritual enorme.

Vaig haver de comunicar el cas a les autoritats de justícia. El mateix Fiscal de la República anà a veure a la reclusa, i em penso que àdhuc el ministre Irujo. Hom es veié obligat a posar en llibertat l'austriaca, contra la qual, realment, no podia formular-se cap acusació fora de la d'ésser comunista heterodoxa. Katia Landau va passar la frontera. Penso que va ser ella mateixa qui va publicar a França un llibre amb el títol *Le Stalinisme en Espagne*. No l'he llegit, i no sé si en aquest llibre l'episodi de la seva detenció i la seva vaga de la fam són descrits tal com varen anar.

(Les presons dels altres, Barcelona. Pòrtic, 1990, pp. 67-68).

Katia Landau sería finalmente liberada y publicaría en París en 1938 el libro *Le stalinisme in Espagne*, cuya versión inglesa se halla disponible en la red [<http://www.marxists.org/history/etol/document/spain/spain09.htm>]. Su huelga de hambre fue secundada por varias reclusas poumistas, tal y como se refleja en el Informe de la Consellería de Justicia reproducido en el libro de Rafael Tasis:

5. RELACIÓ DE RECLUSES DEL POUM QUE S'ADHERIREN A LA VAGA DE LA FAM DE KATIA LANDAU, SEGONS UN INFORME DE LA CONSELLERIA DE JUSTÍCIA

«Les detingudes governatives M. Antònia Sardà, Otilia Castellví, Carlota Margolin, Antonina Distler, Elsa Homberger i Ella Koenig, que estan en una situació semblant a Júlia Landau, segons nota adjunta, amenaçaren amb la vaga de la fam si no se'ls regularitzava la situació com a recluses, i com a solidaritat amb llur companya que ja feia dies que la praticava. El dia 16 començaren la vaga de la fam, després d'haver-ho anunciat al Cap de Policia:

»M. ANTÒNIA SARDÀ - ingressà al Correccional el 15 d'octubre del 1937 - A disposició del Tribunal Especial d'Espionatge.

»OTILIA CASTELLVÍ - ingressà el 21 d'agost del 1937 - A disposició del Tribunal n.º 5 d'Espionatge.

»ELLA KOENIG - ingressà el 14 d'octubre del 1937 - A disposició del Delegat General d'Ordre Públic (Expulsió).

»CARLOTA MARGOLIN - ingressà el 22 d'agost del 1937 - A disposició del Departament d'Informació.

»ANTONINA DISTLER - ingressà el 14 d'octubre del 1937 - A disposició del Delegat General d'Ordre Públic (Expulsió).

»ELSA HOMBERGER - ingressà el 28 d'agost del 1937 - A disposició del Cap Superior de Policia.»

FONT: ANC, BG, 7.1.2.

4. INFORME DE LA CONSELLERIA DE JUSTÍCIA SOBRE JÚLIA (KATIA) LANDAU, DETINGUDA PELS SERVEIS D'INFORMACIÓ MILITAR DEL GOVERN CENTRAL

«DETENCIONS GRUP D'INFORMACIÓ I SERVEIS
INFORMACIÓ MILITAR»

«CORRECCIONAL DE DONES

»*Júlia Landau* —detinguda el 17 de juny del 1937. Muller del President del Partit Socialista Independent d'Àustria, militant del Poum, el qual ha desaparegut després d'una detenció, al semblar, irregular.

»10 dies detinguda en el Grup d'Informació, 9 setmanes al carrer de Còrsega, 70 dies a la Presó de Dones, sense acusació ni interrogatori.

»El 24 d'octubre amenaça amb la vaga de la fam si no se li comunicava l'acusació i es formulava l'interrogatori, en el termini de vuit dies. Hi acudí l'Inspector dels Tribunals, li prengué declaració, però no pogué prendre cap resolució. Amb data 3 del que som, i en vista de la manca de canvi de la seva situació, començà la vaga de la fam. Actualment està a l'Hospital General de Catalunya i insisteix en la seva actitud. És impossible de fer-la canviar de resolució, perquè exigeix ésser atesa en la seva demanda. S'acompanya còpia de la comunicació que trameté el 24 d'octubre al cap Superior de Policia:

»*“Al Jefe Superior de Policia. 1) Mi marido fue detenido por dos personas que se decían agentes de policía. Pido a la Policía de enterarse del lugar de su retención y de comunicármelo. 2) Pido de parte de la Policía una declaración sobre si el 17 de junio de 1937 me detuvieron de rehén en lugar de mi marido. Por el caso que sea así pido mi liberación inmediata resultando injustificada mi detención por más tiempo. 3) Por el caso contrario de que mi retención no sea de rehén, pido, después de 4 meses de retención (10 días en el Grupo de Información, 9 semanas en la calle de Córcega 299, más de 50 días en la Cárcel de Mujeres) que se formule la acusación contra mí y que se haga inmediatamente el interrogatorio. Por el caso que me quede sin contestación a mis peticiones en el transcurso de los ocho días que vienen, estoy obligada de empezar la huelga del hambre. Cuento con el apoyo moral de mis camaradas encontrándose desde meses igualmente sin acusación ni interrogatorio. Las he rogado y convencido de que se abstengan por el momento de una huelga de solidaridad. Julia Landau. Barcelona, el 24 de octubre de 1937. Cárcel de Mujeres.”*»

FONT: Arxiu Nacional de Catalunya (en endavant ANC), fons Pere Bosch i Gimpera (en endavant BG), 7.1.2.

Entre estas reclusas se hallaba la propia Otilia Castellví, que nos aporta en sus memorias una mirada mucho más cercana sobre el incidente de la huelga de hambre así como sobre la situación de desamparo e indefensión judicial en que se encontraba el colectivo de presas del POUM:

“ Amb nosaltres també estava detinguda l'austríaca Kàtia Landau, molt desolada perquè el seu marit, també austríac, havia desaparegut en mans de la txeca. Ella era una noia baixeta i prima, però amb una gran energia i caràcter. Amb el seu marit havien pertangut al Partit Trotskista d'Àustria i, per lluitar contra el feixisme, s'havien allistat al POUM de Barcelona. La noia, per manifestar la seva protesta per la desaparició del seu marit, inicià una vaga de fam al poc temps d'entrar a la presó. Als tres dies de fer-la ella, per solidaritat la vam començar a fer, també, les altres poumistes que érem allà. Exigíem de la Justícia que se'ns digués on era el company Landau. Aquesta tàctica, com era previsible, provocà l'enrenou, dintre i fora de la presó: venien periodistes, policies i autoritats civils, cadascú amb la seva missió, però ningú amb la resposta al que

preguntàvem.

Els primers dos o tres dies, malgrat que en el nostre cos només entrava aigua, teníem encara energies per discutir amb els que venien amb promeses, provant de fer-nos desistir del nostre determini. Quan vam passar del quart dia (el setè per a la Kàtia), ja no teníem forces per acalorar-nos amb discussions. El cinquè, sisè i setè dia (desè per a la companya austríaca) ja totes semblàvem ànimes en pena. La pobre Kàtia no es movia del llit per a res. Jo, que de natural era alta i prima, vaig convertir-me en un veritable esquelet vivent. El que més impressionava era el meu aspecte deplorable. Recordo que a moltes de les detingudes (fins i tot a les feixistes) quan em miraven se'ls omplien els ulls de llàgrimes. Algunes em portaven paquetets d'aliments perquè me'ls mengés d'amagat, cosa que jo agraïa molt, però que mai no vaig acceptar.

Després he sabut que en alguns casos de vagues de fam hi ha qui fa trampa. En el nostre cas, jo estic gairebé segura que totes es van portar amb la mateixa austeritat que jo. El que passava era que la meua complexió física em donava un aspecte més terrible que a les altres. Passàvem totes les hores jaient i mig inconscients. Hi ha qui diu que quan s'està tan feble no es té gana, però en el meu cas, puc desmentir aquesta teoria. El desig de menjar va turmentar-me sempre i fins i tot mig endormiscada veia o somniava aliments. Més raó té l'adagi que diu: "Qui té gana somnia pa".

Al vuitè dia de viure només d'aigua, al matí, els representants de la Justícia "legal" que el dia abans havien vist el llastimós estat en què ens trobàvem, i veient que la responsabilitat del que podia passar seria d'ells, van venir a comunicar oficialment que el pobre Landau havia estat eliminat per la txeca. Aquesta trista notícia no feia res més que confirmar el que ja ens temíem. Havíem aconseguit, però, que reconeguessin oficialment aquests crims. Crims que avergonyien la poca gent honrada que encara quedava al Govern. Aquell reconeixement ens salvà a nosaltres, que no hauríem resistit gaire més".

(Des les txeques de Barcelona a l'Alemania nazi, Barcelona. Quaderns Crema, 2003, p. 59-60).